

Д.В.Вітер, канд. наук з держ. управління

Державний науково-дослідний інститут митної справи (м. Київ)

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЧИ ЕКОНОМІЧНА СВОБОДА: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ НА ПРОЦЕСИ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Досліджується еволюція ліберальних і неоліберальних поглядів на процеси міжнародної економічної інтеграції; розкриваються зміст і принципи концепцій ринкової, ринково-інституційної й структурної шкіл, неофункціоналізму і дирижизму в контексті осмислення інституціоналізації економічної свободи.

Розвиток ідей економічного лібералізму в межах економічної теорії отримує нове звучання в рамках осмислення процесів міжнародної економічної інтеграції. Проблеми, що розглядалися в рамках лібералізму та неолібералізму, їх протистояння кейнсіанській теорії, наповнюються новим змістом, який дозволяє не тільки більш широко інтерпретувати саме поняття економічної свободи, пов'язуючи його з сутністю та структурою економічних відносин, а й розробляти концепції, що зближують ідейне протистояння теорій, які відстоюють необхідність державного втручання і регулювання економічного розвитку та домінування в цьому процесі вільної реалізації економічних інтересів та здібностей агентів економічного розвитку.

Останнім часом розгорається дискусія щодо розвитку ліберальних ідей та їх адаптації до сучасної економічної ситуації України, враховуючи пріоритетність інтеграції до європейського політико-економічного простору¹. Для України така дискусія є досить актуальною, оскільки сам економічний

¹ Балацкий Е. Экономическая наука: новые вызовы современности // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 1. – С. 61–67; Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України // Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 4–20; Гриценко А. Методологічні основи модернізації України // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 38–48; Грінберг Р. Інституційні уроки ринкових трансформацій // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 27–38; Ковальова О. Євроінтеграційна теорія транснаціоналізму і її новітні модифікації // Наукові записки ІПіЕНД НАН України. Збірник. – 2002. – Вип. 20. – С. 199–209; Ковальова О. Неофункціоналізм проти традиційних підходів в теоріях європейської інтеграції // Грані. – 2003. – № 1. – С. 114–117; Піляєв І. Неофункціоналістське бачення європейської інтеграції: спроба критичного аналізу // Вісник КНУ. Серія "Філософія. Політологія". – 2003. – Вип. 58. – С. 44–49; Піляєв І. Проблеми розвитку теорії федералізму в контексті сучасного євроінтеграційного процесу // Вісник КНУ. Серія "Філософія. Політологія". – 2003. – Вип. 59. – С. 45–47; Рут Ф., Філіпенко А. Міжнародна торгівля та інвестиції. – К., 1998; Яременко О. Лібералізм, економічна свободи і держава // Економіка України. – 2010. – № 12. – С. 4–16.

лібералізм та його теоретичні модифікації, що осмислюються у світовій та вітчизняній науці у зв'язку з міжнародною економічною інтеграцією та інтернаціоналізацією світової економіки, отримує інколи протилежні інтерпретації². Фактично інституціоналізацію економічної свободи можна розуміти як процес обмеження можливості вільно реалізовувати наявний економічний потенціал. Економічна свобода є жорстко детермінованою, що призводить до усвідомлення наявності інституційної детермінації свободи, обумовленої протиставленням двох планів: свободи необмеженої, яка зберігається за об'єктивною дією рушійних сил економічного розвитку, та свободи обмеженої, яка надається економічним агентам у вигляді об'єктивованого регуляторного втручання в економіку державних або наддержавних інститутів. У цьому контексті важливо розуміти теоретичну основу трансформації, яка відбувається у сфері осмислення економічної свободи, враховувати логіку інституційної детермінації свободи, що пропонується в деяких напрямках економічної думки.

Перш за все увагу привертають неоліберальні напрями економічної думки, що сформувалися в 50-х роках ХХ століття та об'єктом яких стала міжнародна економічна інтеграція. До найбільш виразних напрямів економічного неолібералізму цього періоду належать ринкова та ринково-інституційна школи.

Ринкова школа (Р.Арон, Ж.Роефф, В.Репке), ґрунтуючись на ідеях де Бірса, Вінера і Байє, в працях яких було сформульовано теорію митних союзів у безпосередньому зв'язку з міжнародною економічною інтеграцією та у продовження піднятої ще А.Смітом, Д.Рікардо, Мак Куллохом проблеми митних союзів, основним ідеалом інтеграції вважала вільну конкуренцію та вільні дії ринку. Всупереч кейнсіанству лібералізм ринкової школи розвивав ідею про несумісність економічної свободи та державного регулювання економіки. Основною тезою представників ринкової школи стало ствердження, що втручання держави в економічне життя країни має призвести до порушення нормального функціонування господарського механізму, до дезінтеграції країни. Розширене тлумачення економічної свободи, яка набувала соціально значущого ціннісного змісту, розповсюджувалося на розуміння структури економічних відносин не тільки в межах країни, але й в межах спільного економічного простору для декількох країн. Внаслідок цього ринкова школа стверджувала необхідність повної економічної інтеграції як процесу створення єдиного ринкового простору поза межами однієї країни, оскільки саме в цьому процесі можливим є

² *Corbey D.* Dialectical functionalism: stagnation as a booster of European integration // International Organization. – 1995. – Vol. 49. – № 2; *Fontaine P.* Europe in ten points. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 1995; *Haas E.* The uniting of Europe. – Stanford, California: Stanford University Press, 1968; *Mitrany D.* A working peace system. – Chicago: Quadrangle Books, 1966; *Mutimer D.* Theories of political integration // European integration: theories and approaches; Ed. by H.Michelmann, P.Soldatos. – Lanham, MD: University Press of America, 1994; *Pentland C.* International theory and European integration. – London: Faber & Faber Ltd., 1973; The European Union: readings on the theory and practice of European integration; Ed. by B.Nelsen and A.Stubb. – Boulder: Reinner, 1994; *Wistrich E.* The United States of Europe. – London: Routledge, 1994.

забезпечення повної свободи ринкових сил і конкуренції, а також рівних умов руху товарів і факторів виробництва.

Лібералізм ринкової школи у питаннях міжнародної економічної інтеграції отримував виражений наднаціональний характер. Наприклад, Р.Арон припускав³, що дві національні економіки вважаються найбільш інтегрованими, якщо угода між резидентами двох країн ідентична угоді між резидентами однієї країни. Цим фактично закладалася основа для детермінації певного рівня економічної свободи розвитку національної економіки країни та зворотного впливу позитивних тенденцій в економіці країни на міжнародний економічний простір. Залежність, яка виникає за таких умов, стає підґрунтям для визначення країни як країни з ринковою економікою, адже однією з головних ознак інтеграції в концепції Р.Арона є наявність золотого стандарту і повна конвертованість валют, що забезпечує єдність ринку, ціни та розрахунків. За такого підходу економічна свобода та сфери її реалізації мають безпосереднє відношення тільки до лібералізації торгівлі та платіжних систем. Як наслідок, міжнародна економічна інтеграція ставала тотожною торговельній і платіжній лібералізації, а отже, уявлялася на теоретичному рівні реальною формою розвитку економічної свободи, що давало можливість стверджувати необхідність виконання в інтегрованому господарському просторі аналогічних умовам національної ринкової економічної системи умов для руху факторів виробництва. В цьому полягає й основна сутність концепції ринкової школи, ліберальні уявлення якої знайшли розвиток у постулюванні того, що міжнародна економічна інтеграція є тим глибшою, чим вільнішою є дія ринкових сил та чим меншим є регулюючий вплив держави.

Досить жорстке протиставлення ліберальної позиції ринкової школи кейнсіанським постулатам про державне регулювання економіки дещо пом'якшується в ринково-інституційній школі (К.Армстронг, Б.Балаши, М.Біє, Ж.Вейлер, Г.Кремер, М.Портер). Розвиваючи ідею економічної свободи як основи міжнародної економічної інтеграції, ринково-інституційна школа наполягала на певному компромісі між ринковими та державними регулятивними механізмами міжнародної економічної інтеграції. На концептуальному рівні стверджувалося, що державний регулятивний механізм може мати компроміс з ринковим механізмом за умови координації економічної політики держав, регулювання економіки та обмеженого, але необхідного втручання держави в дію ринкового механізму. Ця концепція фактично наближалася до ідей, які розвивалися в рамках класичного підходу, про саморегуляцію ринку, що давало можливість прийняти кейнсіанську точку зору про абсолютну необхідність регулювання ринку з боку держави. Лібералізм, поряд з концептуальним прийняттям кейнсіанської позиції, створював умови для теоретичного виправдання тези про обов'язковий характер взаємодоповнення ринкового і регулюючого механізмів один одним задля підтримки економічної рівноваги. Рівновага, що виникає в цьому разі, сприятиме, на думку представників рин-

³ Арон Р. Мир і війна між націями. – К., 2000.

ково-інституційної школи, встановленню міжнаціональних правил економічної діяльності та розвитку економічних зв'язків між країнами. Таким чином, економічна свобода в аспекті міжнародної економічної інтеграції набуває інституційно значущого характеру, що впливає на типологію інтеграції взагалі.

Концепція ринково-інституційної школи пропонує розподіл форм інтеграції на інституційні та неінституційні групи. Перша група передбачає здійснення економічної інтеграції на основі створення спільних органів, тобто на основі практичної реалізації принципу взаємодоповнення ринкового і регулюючого механізмів. Інша група включає в себе ті види економічної інтеграції, які виникають як на основі реалізації принципу взаємодоповнення, так і на основі виключного пріоритету ринкового механізму, коли участь держави в цих процесах або зведена до мінімуму, або ж повністю відсутня.

Інституційний підхід до інтерпретації економічної свободи, який демонструє ринково-інституційна школа, підтримує дихотомію, в якій економічна інтеграція водночас є процесом і певним станом економіки, що визначається економічною політикою держави. На думку представників ринково-інституційної школи, процес економічної інтеграції передбачає проведення системи заходів, завдяки яким зникає дискримінація між господарськими одиницями, а відношення знаходить свій прояв у вигляді відсутності тієї чи іншої форми дискримінації іноземних партнерів. Внаслідок цього процес економічної інтеграції суттєво відрізняється від звичайного співробітництва, адже співробітництво включає дії, що мають за мету зменшення дискримінації, а процес економічної інтеграції включає засоби, застосування яких призводить до пригнічення тих чи тих форм дискримінації. Це дає можливість, наприклад, зробити певні висновки щодо ступеня економічної свободи та її інституційних обмежень, оскільки має місце припущення, що міждержавна взаємодія, реалізуючись у конкретних міжнародних нормативно-правових документах, належить до сфери співробітництва, а конкретні наслідки реалізації положень, відображених у цих документах, безпосередньо сприяють економічній інтеграції. Інакше кажучи, концепція ринково-інституційної школи на перший план висуває ті заходи, які спрямовані на усунення дискримінації у взаємному співробітництві та відновлення в переважних правах ринкового механізму регулювання економічних процесів. При цьому залишається мінімальне державне втручання у процеси міжнародної економічної інтеграції.

У середині 1960-х років завдяки критиці з боку деяких французьких, англійських та італійських економістів неоліберальних підходів до економічної інтеграції широке розповсюдження набула структурна концепція економічної інтеграції. Погляди окремих представників структурної школи мають суттєві відмінності, але їх об'єднує спільна критична позиція щодо традиційної теорії міжнародної торгівлі, а також прагнення довести, що структурний аспект економічної інтеграції є раціональною, оптимально збалансованою в територіально-економічному і соціальному плані господарською структурою в єдиному інтеграційному просторі, що ґрунтується на оптимальній економічній політиці. Представники структурної школи

(А.Маршалл, М.Мюрдаль, А.Нарбаль, П.Стритен, Ф.Перру) вважали, що вільний рух товарів і факторів виробництва призводить до нерівномірності економічного розвитку окремих регіонів країн. На відміну від ринкової та ринково-інституційної шкіл, у цій концепції головну увагу звернено на узгодження окремих галузей економічної та соціальної політики між урядами країн-учасниць певного міжнародного економічного об'єднання. Прийняття тези про природну внутрішню суперечливість між окремими ланками суспільства, нерівномірність соціально-економічного розвитку територій давало можливість стверджувати, що інтеграційний процес повинен забезпечити соціальну рівність, рівномірний розвиток країн і регіонів. Відтак, представники структурної школи розглядали економічну інтеграцію як глибинний процес структурних перетворень в економіці країн, що інтегруються, завдяки чому має виникнути максимально збалансоване в територіальному, економічному і соціальному планах єдине господарство, тобто утворитися єдиний економічний простір.

Утворення такого простору передбачає обґрунтування наддержавного підходу, оскільки він є не просто сукупністю, об'єднанням декількох держав у межах єдиного господарчого утворення, а є своєрідним досконалим господарським організмом. Завдяки такому концептуальному положенню представники структурної концепції розглядають економічну інтеграцію як процес, який сприяє встановленню оптимального співвідношення національних програм економічної політики із забезпеченням вигод внаслідок міжнародного співробітництва. Останнє в межах положень структурної школи стає можливим лише на стадії формування наддержавних і наднаціональних утворень, які мають спільний єдиний економічний простір, тобто за умов, коли фактично відбувається взаємопроникнення національних економічних систем та відповідна зміна їх структури.

Результатом такої якісної еволюції економічних систем має стати синергізм, тобто вища ефективність створеного в процесі інтеграції утворення порівняно з його окремими частинами до об'єднання, що, власне, і розглядається як мета будь-якої інтеграції. При цьому повна економічна інтеграція, відповідно до концепції структурної школи, витлумачена як інтеграція національних економік, сприяє формуванню системи економічних зв'язків між раніше відокремленими економічними системами. З точки зору розвитку ідей неолібералізму, важливим у цьому разі виявляється те, що умови повної економічної інтеграції формуються не стільки свободою дії ринкового механізму, скільки скоординованою економічною політикою держав, яка впливає на пом'якшення нерівномірності економічного розвитку окремих країн, що задіяні у створенні єдиного інтеграційного комплексу, спрямованого на уніфікацію основних структурних елементів національних економік. Замість поступки кейнсіанству, як у випадку з ринково-інституційною школою, структурна школа просто знімає проблему державного втручання в процеси економічної інтеграції, замінюючи цей механізм "знеособленою" спільною координованою політикою держав.

Позиція структурної школи дала можливість певного пом'якшення кейнсіанської позиції в деяких напрямках економічної думки та ввести лі-

беральні ідеї до його контексту в процесі теоретичного осмислення проблем міжнародної економічної інтеграції. В цьому аспекті увагу привертає дирижизм, який у загальному сенсі можна розглядати як неокейнсіанський підхід до міжнародної економічної інтеграції.

Представники дирижистської концепції (М.Алле, Л.Арман, Д.Кіндер, Ф.Перру, Ж.Рюеф, С.Хоффман) виявляють традиційну для кейнсіанства недовіру до пріоритетності ринкового механізму у розвитку інтеграційних процесів, вважаючи, що тільки керована економіка має право на існування. Але ця проблематика дещо звужується, внаслідок чого дирижизм у теоретичному плані особливу вагу надає розробленню принципів індикативного державного планування, принципу вибіркової державної економічної політики, концепції підтримки привілейованих галузей, корпорацій тощо. Реалізація економічної свободи в межах дирижизму майже не зважає на сферу приватного монополістичного бізнесу, оскільки рушійною силою міжнародної економічної інтеграції визначається інституційно-політичний механізм. Важливим для розуміння принципової позиції дирижизму виявляється те, що основними суб'єктами економічної інтеграції він визнає самі держави. Це дає можливість розглядати економічну інтеграцію як процес ліквідації дискримінації між економічними агентами країн і координації спільної економічної політики великих масштабів, що здійснюється з метою визначення основних економічних напрямів розвитку країни та передбачає обов'язковий "баланс сили між державами-членами", які беруть участь у створенні єдиного економічного простору і єдиного наддержавного утворення.

Останній момент характеризує сутність дирижизму, вказуючи на пріоритетність у процесах міжнародної економічної інтеграції міжурядової взаємодії (звідси й інша назва дирижизму – міжурядовий підхід). На думку представників дирижизму, умовою повної інтеграції є не тільки вільний рух товарів і факторів виробництва, а й координація макроекономічної політики держав, яка повинна пом'якшити нерівномірність економічного розвитку країн. Дирижизм вважає, що кожна країна-член інтеграційного об'єднання повинна відмовитись від самостійного проведення зовнішньоекономічної політики і передати ці функції наднаціональним інститутам, які, застосовуючи відповідні інструменти, мають визначати процеси загального прийняття рішень та здійснення контролю щодо компетенції інститутів держав-членів у межах єдиного економічного простору.

Безпосередньо ж процес економічної інтеграції зводиться в межах дирижистських концепцій до складного механізму міжурядової взаємодії на основі перемов, що відбуваються у сфері вироблення і реалізації економічної та соціальної політики. Логіка дирижизму фактично передбачає детермінацію економічної свободи досить жорсткою інституційною ієрархією, адже саме національні уряди не повинні цікавитися проблемами національної економіки, віддаючи перевагу проблемам державної економічної політики та виробленню спільної економічної політики в межах єдиного економічного простору й наддержавного утворення, до якого країна інтегрується. Але невирішеною проблемою в дирижизмі залишається визначення конкретної форми, яку отримає в результаті міжурядової взаємодії міждержавне

утворення в межах єдиного економічного простору, а також безпосередньо причин, основних рушійних сил, що, зрештою, приводять до узгодження економічних інтересів всіх суб'єктів економічної інтеграції.

Подальший розвиток ідей інституціоналізму відбувається в рамках неофункціоналізму, який, за окремим положеннями, є теоретично близьким до структурної школи, принципи якої розширюються за рахунок застосування системного підходу до економічної інтеграції. Представники неофункціоналізму (Е.Хаас, Л.Ліндберг, Ж.Моне, Р.Шуман, Д.Зайсман, Д.Най) здійснили спробу проаналізувати економічну інтеграцію як динамічне, комплексне і багатогранне явище. Важливим елементом їхньої теоретичної платформи стала впевненість, що логічним та невідворотним наслідком економічної інтеграції є політична теорія інтеграції, яка набувала характер стратегії. Тобто саме політична теорія інтеграції розглядалася як основа створення міжнародних наддержавних і наднаціональних інтеграційних утворень.

Розвиваючи деякі положення дирижизму, неофункціоналізм звертає увагу на інституційний вимір виявлення економічної свободи у процесі інтеграції, вказуючи на те, що політична теорія інтеграції як стратегія, що є загальною для реалізації інтеграційних прагнень країн, передбачає створення вищого органу наддержавного інтеграційного утворення з наданням йому відповідних повноважень щодо спостереження та організації інтеграційного процесу. Представники неофункціоналізму акцентують увагу на прогресуючому зростанні взаємодії та взаємозалежності національних економік, особливо щодо ключових секторів економіки, поступовій переорієнтації соціальних інтересів від національних форм влади до загальних інтеграційних наднаціональних структур як ефективнішого способу їхнього задоволення. Внаслідок цього стверджується необхідність і доцільність подальшої інституціоналізації на конкретному рівні реалізації економічної свободи і в межах конкретного інтеграційного утворення разом з притаманною йому інституційною та економічною структурою, оскільки ширша за сферою інтеграція вимагає складнішого управління⁴.

Неофункціоналістські концепції ґрунтуються на теоретичному поясненні сутності та значення наддержавних і наднаціональних утворень, що виникають внаслідок реалізації інтеграційних прагнень різних країн, яким відводиться роль основної домінанти у загальному процесі економічної інтеграції. Остання реалізується за рахунок наділення переважним значенням політичних еліт, інших угруповань, що мають можливість впливати на процес прийняття та реалізації рішень. У межах неофункціоналізму такі домінуючі утворення розглядаються як центри розробки та прийняття рішень, хоча загалом інституційна структура наддержавного утворення для неофункціоналізму є цікавою з точки зору її наднаціонального характеру.

⁴ Ковальова О. Неофункціоналізм проти традиційних підходів в теоріях європейської інтеграції // Грані. – 2003. – № 1(27). – С. 114–117; Вітер Д. Теоретико-методологічні підходи до розуміння інтеграційних процесів // Геополітика України: історія і сучасність. – 2009. – № 1. – С. 164–179.

Більше того, позбавляючись необхідності враховувати особливості національних економік, неофункціоналізм отримує принципово важливу можливість аналізу окремих етапів міжнародної економічної інтеграції, виявляючи тенденції загального економічного розвитку в межах єдиного економічного простору. Фактично неофункціоналізм намагається на основі аналізу частки зробити висновки щодо загальних тенденцій зміни цілого, яке персоніфікується з конкретними інтеграційними утвореннями, що є результатом розвитку часток у межах цілого, тобто в цьому разі є результатом економічного розвитку (наприклад, митний, економічний, валютний союзи тощо).

Неофункціоналізм результатом логіки розвитку структури інтеграційного процесу вбачає необхідність створення системи центральних інститутів поряд із поступовою передачею власного суверенітету держав, що інтегруються, єдиній наддержавній інституції. Власне, рівень економічної свободи за таких умов чітко обмежений і окреслений рамками конкретної інституції, яка визначає загальну спрямованість та результати міжнародної економічної інтеграції. Це забезпечує неофункціоналізм можливістю обґрунтування інституційної поляризації в процесі інтеграції наддержавних інституцій і держав, що інтегруються, поряд з постулюванням необхідності надання переваги саме наддержавним інтеграційним утворенням. Гострота такої поляризації вимагає введення "серединної" позиції між державами, що інтегруються, і наддержавними інтеграційними інституціями, політичними елітами, які мають можливість прискорювати, активізувати інтеграційний процес. При цьому неофункціоналісти вважають, що обов'язковим у процесі інтеграції є створення наднаціонального, наддержавного нового політичного співтовариства⁵, що розкриває сутність неофункціоналізму – приділення уваги не кінцевому результату інтеграції, а безпосередньо її процесу та механізмам.

Інституціоналізація в межах теоретичної платформи неофункціоналізму розвивається на новому рівні – наднаціональної інституціоналізації, яка розглядається як основна умова забезпечення ефективності міжнародної економічної інтеграції та тривалості існування інтегрованих наддержавних утворень в межах єдиного економічного простору. Цим шляхом інституційний характер економічної свободи перетворюється на аргумент, який обґрунтовує сам інституціоналізм як умову створення і функціонування стійких інтегрованих економічних систем, що регулюються наддержавними політичними утвореннями та елітами. Здатність суб'єктів міжнародної економічної інтеграції реалізовувати власну свободу за таких умов безпосередньо залежить від інтеграції, а значить, і від певної "технічно-бюрократичної еліти", яка відіграє визначальну роль у цьому процесі.

Ідея політичної інституціоналізації економічної інтеграції посилюється в концепції федералізму (А.Етціоні, Ч.Пентланд), що постулює реальність створення особливого інституційного устрою, який повинен визначати характер і спрямованість взаємовідносин між учасниками інтеграційно-

⁵ Haas E. The uniting of Europe. – Stanford, California: Stanford University Press, 1968.

го процесу, розподіл повноважень між ними та єдиним центром (інституційно-політичним), що виникає в результаті інтеграції. Сутністю федералізму є еволюційна інституційна децентралізація і деконцентрація влади⁶, що обмежує повноваження міждержавних утворень порівняно з повноваженнями національних органів держав-членів. У цілому ж ліберальні погляди на економічну інтеграцію в рамках федералізму призводять до поступового зміщення акцентів у бік політичної проблематики інтеграції, що фактично закріплює інституційність як основний принцип регулювання інтеграційних процесів.

У 80–90-х роках ХХ століття відбувається поєднання економічних і політичних концепцій інтеграції, що обумовлено необхідністю вироблення комплексного підходу до проблеми зростання взаємозалежності суб'єктів і об'єктів міжнародної економічної інтеграції, враховуючи її інтенсивність і глибину, а також ступінь наднаціональної інституціоналізації, яка формує нову геополітичну і гео економічну систему. Це відображається в концепціях "транснаціоналізму", "взаємозалежності" та компромісній інтеграційній стратегії "Європа змінних геометрій", сконцентрованої на виробленні практичних шляхів та методів реалізації регіональних інтеграційних процесів. Ця стратегія поєднує різні моделі інституційного забезпечення економічної інтеграції: "Карткова Європа" (Дж.Мейджор), що передбачає свободу вибору інтеграційних пріоритетів поряд з прийняттям спільних інституціональних цілей; "Європа концентричних кіл" (Е.Балладюр, Ж.Делор), яка передбачає, що вищим рівнем інтеграції є певний "центр", до якого входять країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до ЄС в економічному і правовому плані після створення політичного союзу, спільного ринку, економічного і валютного союзів; "Європа різних швидкостей" (К.Ламмерс, В.Шобле), політичне регулювання інституційних обмежень, що обумовлює різні темпи інтеграції країн. Більшість положень цих концепцій і стратегій були враховані в сучасній концепції "багаторівневого управління" (К.Бланк, Б.Колер-Кох, Ф.Шарпф), яка розглядає інтеграцію як поєднання наднаціонального, національного і регіонального рівнів, що впливає на розроблення концепту багатовекторної інституціоналізації.

На ділі аналіз розвитку теоретичного осмислення процесів міжнародної економічної інтеграції в деяких напрямках економічної думки дає підстави стверджувати, що ліберальні та неоліберальні ідеї вводяться до контексту теорій, які прагнуть обґрунтувати необхідність та обов'язковість втручання держави в економічний розвиток. Інституційність розглядається як простір економічної свободи, водночас залишаючись її жорсткою детермінантою. В більшості напрямів економічної думки виникає дихотомія у розумінні сутності економічної свободи, яка або обмежується інституційною структурою самої можливості міжнародної економічної інтеграції ("державно-регульована свобода"), або ж підсилюється загальним положенням про принципове значення економічної свободи у процесах інтер-

⁶ *Wistrich E.* The United States of Europe. – London: Routledge, 1994; *Pentland C.* International theory and European integration. – London: Faber & Faber Ltd, 1973.

націоналізації економіки, що латентно припускає необхідність певної міри конкуренції, навіть за умов міжнародної економічної інтеграції.

Дійсно, міжнародна економічна інтеграція є етапом процесу міжнародного поділу праці, який характеризується утворенням однорідного, внутрішньо єдиного господарського організму, що охоплює цілісний відокремлений комплекс держав. Об'єктивність цього процесу, його особливості навіть у межах неоліберальної думки обумовлюють необхідність позитивно вирішувати проблему державного регулювання зовнішньої та внутрішньої економічної політики, розв'язання якої полягає в інституціоналізації інтеграційних процесів. Їхньою метою є усунення диспропорцій регіональних економік та відтворення сприятливих умов для інтернаціоналізації господарства. В такому контексті ідеї ліберальної свободи, адаптовані до сучасної економічної ситуації України, мають перспективи щодо створення сприятливих умов для інтеграції держави до європейського політико-економічного простору.